

**USE OF BEES IN POLLINATION OF CROPS AND STUDY OF RESULTS**

Nao'rizov Toxtamis Qidirbergenovich - Karakalpak Institute of Agriculture and Agrotechnology, Associate Professor

Bauaddinov Kamaladdin Karamaddinovich - Karakalpak Institute of Agriculture and Agrotechnology, 3rd year student of veterinary education

**Annotation.** This article provides information on one of the main conditions for achieving high levels of pollination is to place the applicator close to the pollination area and to have fewer obstacles in the way the bees fly here.

**Keywords.** Arizor, pollination, flax, rum, family, distance, juice, fodder, horseradish, offspring.

**АСАЛАРИДАН ЭКИНЛАРНИ ЧАНГЛАТИШДА ФОЙДАЛАНИШ ВА  
НАТИЖАСИНИ ЎРГАНИШ**

*Наўризов Тохтамыс Қыдырбергеневич- Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, доценти*

*Бауаддинов Камаладдин Карамаддинович- Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти, 3 босқич ветеринария таълим йўналиши талабаси*

**Аннотация.** Мазкур мақолада чанглантишда юқори даражадаги кўрсаткичларга эришган асосий шартлардан бири аризорни чанглантиладиган майдонга яқин қўйиш ва асаларининг бу ерга учиб келадиган йулидан тўсиқларнинг камроқ бўлиши ҳақида маълумотлар берилган.

**Калит сўзлар.** Аризор, чангланиш, зиғир, ром, оила, масофа, шарбат, озуқа, отқулоқ, насл.

**Кириш.** Асалариларнинг экинларни чанглантиш хусусияти ҳаммага маълум. Ғўза гулини асаларилар чанглатганда пахта ҳосилдорлиги 27,9 % га,

резавор-мева ҳосили 50-60 % га ортади. Беда уруғи уч барабар кўпаяди, мева уруғ ва пахта толасининг пишиб етилиши тезлашади, сифати яхшиланади.

Сўнги йилларда соҳада вужудга келган салбий оқибатлар натижасида асалари оилалари бош сони камайиб кетди, бу эса мавжуд асалари 7 зотларининг ирсий хусусиятларидан тўла фойдаланиш имкониятларини чегаралаб қўйди, асалариларнинг ривожланиш қобилияти кечика бошлади, кишловдан чиқиши оғирлашди, иқлим шароитимизга ва турли касалликларга чидамлилиги пасайди.

Ўсимликларнинг чангланиш масаласи билан кўпгина олимлар шуғулланишган. Улар асаларилар полиз экинлари ва мевали дарахтларни чанглатишда қатнашиб, уларни ҳосилдорлигини 4-5 марта оширганлигини исботладилар. Асаларилар ёрдамида ва бошқа комплекс тадбирларни қўллаб, ҳосилни ошириш масаласига мамлакатнинг барча вилоятларида ҳам аҳамият берилмоқда. Олимларнинг маълумотларига кўра ўсимликларнинг асаларилар ёрдамида чанглатиш беда ҳосилини 180-250 % гача, кунгабоварни 40-50 % гача, карам, шолғом, пиёзни 30-40 %, зиғирни 27 % гача оширади.

Чанглатишда асаларилардан унумли фойдаланиш учун соғлом, кучли асалари оиласи чанглатиш керак бўлган жойга олиб чиқишдан 12-14 кун олдин оилада 5-6 та насли ром бўлиб, ундаги насли боқишга етадиган асалари бўлиши керак.

Чанглатишда юқори даражадаги кўрсаткичларга эришган асосий шартлардан бири аризорни чанглатиладиган майдонга яқин қўйиш ва асаларининг бу ерга учиб келадиган йулидан тўсиқларнинг камроқ бўлишидир. Табиий (дарё, кўл, қирлар) ва сунъий (қурилишлар, дарахтлар, захарли газлар, корхоналар тутуни, кимёвий чиқиндилар) тўсиқлар қанчалик кам бўлса асаларилар шунча тез жойига бориб чанглата бошлайди, тўсиқлардан учиб ўтишга камроқ қувват сарфлайди, уларни ишлаш шароити

хавфсизроқ бўлади ва белгиланган майдонни чанглаштиш учун камроқ асалари оиласи керак бўлади.

Ўзбекистон шароитида пахта экинлари, шоли далаларида чанглатувчи аризорни майдороқ қисмларга бўлиб (40-50 оиладан), бир-биридан 450-500 метр узоқликда жойлаштириш маъқул. Боғларда бу масофа 200 метргача қисқартирилади.

Катта, чўзилган майдонларда чанглатиш самарасини ошириш учун, аризорни майдон четидан 200-300 м ичкарига, бир-биридан 800-1200 м масофада қўйиш керак. Шунини ҳисобга олиш керакки, чанглатиладиган майдоннинг атрофида асаларилар диққатини жалб қиладиган ўсимликлар бўлмаслиги керак. Акс ҳолда уларда асалариларнинг бир қисми қолиб кетади. Тарвуз, қовун, бақлажон, бодринг ва ёввойи ўсимликлар: шўра, чирмовуқ, отқулоқ ва ҳаказо экинлар асалариларни ҳаётини фаолиятини кучлантиради.

Асаларилар гулдан – гулга қўниб, ўсимликларнинг гулчангини бирдан иккинчисига ўтказиб, уларнинг чангланишини таъминлайди. Ҳар хил турдаги ўсимликларнинг турлари турлича ҳид ажратганлиги учун ҳам асаларилар уларни яхши мўлжалга олиб, тез қидириб топадилар.

Асаларилар кўпроқ бориб қўнадиган гулларга яхши мослашиб олиб, ҳар битта асалари ўнлаб гуллар орасидан ўзи нектар олаётган гулни топа олади. Асаларилар ўсимлик гулларида шарбат камайиб қолгандагина айрим тур ўсимлик гулларида бошқа тур ўсимлик гулларига бориб қўнади.

Асаларилар озуқа қидириб гулларни чанглатиб, мева навларини яхшилаб ҳосилдорликни оширсалар, гуллар асалариларни гулчанг ва нектар (оқсил, углевод) каби озуқа билан таъминлайди.

Ҳар – хил қишлоқ хўжалик экинларини чанглатиш учун маълум бир асалари оиласи миқдори талаб қилинади.

Жадвал-1

**Экинларни чанглатиш учун асалари оиласининг меъёри**

Экинлар	1 га экилган майдонга асалари оиласи	Ҳосилнинг ошиши, %
Семичкали боғлар	2,0	25-30
Гречиха	2,0-2,5	40-60
Кунга боқар	0,5-1,0	40-50
Қизир юнғичга	4,0-6,0	70-75
Йўнғичқа	8,0-10,0	60-65
Эспарцет	3,0-4,0	30-50
Кориандер	2,5-3,0	60-80
Пахта	0,5-1,0	15-30
Полиз экинлар, бодринг	0,3-0,5	30-160
Иссиқхонадаги бодринг	10-12	200-300

Ўсимликларни чанглатишда ёввойи хашаротларга нибатан асаларилар муҳим ўринни эгаллайди. Битта ишчи асалари гулзорга ҳар бир учишида 100-150 та гулга кўнади, кучли оиланинг асаларилари кунга боқарнинг, йўнғичқанинг, полиз экинларининг, мевали дарахтларнинг ва бошқа ўсимликларнинг 50-60 млн гулига кўнади. Гулларга қатнаш пайтида асаларилар ўз таналарида 3-5 млн гул чанги донини келтириб ўсимликларни мувофақиятли чанглатадилар. Асаларилар 80-90 % чанглариш ишини бажаради, ёввойи хашаротлар эса 10-20 % гача чанглатади.

**Фойдаланилган адабиётлар**

1. Верещагин А.Н., Халько А.В. Вывод маток и получение маточного молочка. Ж. «Пчеловодство», №4, 2006, стр. 12-14.
2. Исамухаммедов А.И “Асаларичилик” Т., Ўқитувчи. 1995.
3. Қахраманов. Б.А., Исамухаммедов А.И., Балласов У.Ш. Эргашев С. Ф. Тўраев О.С. “Шахсий, ёрдамчи дехқон ва фермер хўжалиқларида асалари оилаларини парваришлаш”. Т.2009. (ўқув кўлланма)
4. Қахраманов. Б.А., Исамухаммедов А.И., Балласов У.Ш., Исамухаммедов С.Ш. Тўраев О.С. ”Асаларичик” Тошкент 2012 й (ўқув кўлланма)